

Mocsáry Lajos și problema națională în Austro-Ungaria

S-au împlinit în acest an, pe 6 ianuarie, opt decenii de la dispariția lui Mocsáry Lajos, om politic maghiar care poate fi considerat drept cel mai consecvent reprezentant al curentului independentist, antidualist din Austro-Ungaria.

El provenea dintr-o veche familie nobiliară din comitatul Nograd. Interesul pentru viața obștească l-a moștenit de la tatăl său, Mocsáry Imre, notar cu vederi liberale, având o solidă cultură europeană. Ca student în drept, tânărul Mocsáry a urmărit cu interes dezbaterile nobilimii reformatoare din anii '40 ai secolului trecut în jurul găsirii celor mai potrivite căi pentru modernizarea societății maghiare.

Îmbolnăvindu-se, nu va putea lua parte la revoluția de la 1848 și abia în 1855 va debuta cu lucrarea *A magyar társas élet* (Viața socială maghiară) în care va condamna letargia tinerei generații din anii neoabsolutismului habsburgic și va îndemna la soluționarea gravelor dificultăți sociale la ordinea zilei, printre care un loc deosebit îl ocupa, în concepția sa, problema națională. Analiza acestei probleme și modalitățile dezlegării sale în condițiile specifice ale „Ungariei istorice” vor constitui obiectivul principal al celor peste 20 de volume de studii, eseuri și pamflete politice, publicate de Mocsáry între anii 1855 și 1910¹. O primă ediție a celor mai importante texte din vasta sa operă a fost realizată în 1958 de către Kemény G. Gábor, sub îngrijirea căruia au apărut și cele șase volume de documente referitoare la problema națională din Ungaria în epoca dualismului².

Candidând în comitatul Borsod, ca membru al partidului de orientare liberală moderată al lui Deák Ferenc, devine în 1861 deputat parlamentar. Adept al concepției lui Kossuth Lajos, după care reorganizarea Europei centrale pe baze moderne ar fi fost imposibilă fără înlăturarea dominației austriece, Mocsáry se va situa curând în opoziție cu adepții lui Deák favorabili reconcilierii cu Dinastia de Habsburg.

După încheierea pactului dualist din 1867, îndemnat și de Kossuth, va strânge laolaltă toate grupările politice interesate în cucerirea independenței de stat a Ungariei față de Austria. În urma străduințelor sale, a luat ființă, în 1874, *Partidul Independentist* care reunea atât elementele radical-democratice, potrivit compromisului cu Habsburgii, cât și pe cele moderate, provenite mai ales din *Partidul Centru-Stânga*, opuse fuziunii acestuia cu partidul lui Deák. În rândurile noului partid va intra și gruparea lui Irányi Dániel, care după reîntoarcerea sa din emigrație va abandona ideea sa intransigentă de rupere totală a legăturii Ungariei cu Austria, reducând-o la așa-numita „uniune personală” (dubla calitate a lui Franz Iosif de împărat al Austriei și rege al Ungariei conform cu prevederile Sancțiunii Pragmatice).

Opoziția independentistă s-a dovedit de la începutul afirmării sale o opoziție comodă pentru guvernarea liberală, datorită abandonării treptate a obiectivelor democratice de către marea majoritate a liderilor. Creșterea influenței grupării conservatoare, de origine transilvană, condusă de către Ugron Gábor, mare proprietar (7000 ha.), și de către Bartha Miklós, avocat și director al ziarului clujean „Ellenzék” (Opoziția) va accentua, în ultimele două decenii ale secolului trecut, orientarea spre dreapta a întregului curent independentist. Acceptarea, fie și cu anumite rezerve, a compromisului cu Austria, renunțarea la revendicarea unei armate proprii și a unui teritoriu vamal independent, susținerea doctrinei „națiunii politice unitare maghiare” și, în numele ei, a maghiarizării celorlalte etnii, au apropiat, în ultimă analiză, opoziția independentistă de curentul dualist.

Gruparea radical-democratică a lui Mocsáry Lajos nu a putut opri alunecarea majorității opoziției independentiste pe panta naționalismului intolerant. Împăcarea liderilor independentiști cu ideea compromisului cu Habsburgii constituia – în viziunea lui Mocsáry – trădarea idealurilor generației pașoptiste și renunțarea la principiile care justificau însăși rațiunea de a fi a partidului independentist.

În opinia susținătorului independenței totale a Ungariei față de Austria, regimul instaurat la 1867 ar fi reprezentat același absolutism habsburgic, dar îmbrăcat în haine constituționale, care a adâncit la maximum conflictele sociale și naționale³.

În opoziție cu Deák Ferenc, Mocsáry vedea în pactul dualist nu o continuitate a „constituționalismului milenar maghiar”, ci renunțarea la atributele fundamentale ale suveranității Ungariei⁴. Instituția *Delegațiilor* ar fi fost – în opinia sa – doar o mască abilă pentru menținerea atotputerniciei suveranului care, potrivit constituției dualiste, decidea în ultimă instanță în problemele fundamentale ale statului: în politica externă, în domeniul finanțelor și comerțului și în cel militar, fiind și comandantul suprem al armatei. În condițiile menținerii censului foarte ridicat, cele două parlamente, cel de la Viena și cel de la Budapesta – releva el – îndeplineau doar formal rolul lor de for legislativ suprem. Mocsáry a ajuns astfel la concluzia că dualismul se prezenta ca un sistem politic hibrid, neviabil, care a transformat Ungaria într-o veritabilă colonie austriacă⁵.

Singura ieșire din criza politică în care se afla statul ungar ar fi fost – după Mocsáry – denunțarea neîntârziată a pactului cu Austria și restabilirea independenței și suveranității Ungariei. Aceste obiective nu puteau fi atinse decât prin unirea forțelor interesate în înlăturarea supremației aristocrației austro-germane și a celei maghiare. Din această perspectivă va căpăta – în concepția sa – o importanță primordială reconcilierea cu majoritatea nemaghiară a cetățenilor Ungariei care reprezentau cea mai importantă rezervă democratică în lupta pentru răsturnarea puterii Habsburgilor.

Încă în pamfletul său, apărut la Pesta în 1858, sub titlul *Nemzetiség* (Naționalitate), Mocsáry se delimita față de cei care vedeau în ideea de naționalitate o idee retrogradă și opusă celei de libertate. În consens cu liberalul Eötvös József, Mocsáry afirma că manifestarea sentimentului național, conștiința apartenenței la o naționalitate erau consecințe firești ale procesului de emancipare a popoarelor. Dar, spre deosebire de doctrinarul dualismului, liderul independentist argumenta că sentimentul național nu va dispărea o dată cu dezvoltarea societății moderne, ci el va reprezenta o importantă forță propulsoare a progresului.

Ca exponent al nobilimii liberale, Mocsáry a încercat însă să concilieze tendințele hegemoniste ale națiunii sale cu aspirațiile legitime ale naționalităților nemaghiare.

Înțelegând prin *națiunea modernă*⁶ o comunitate de oameni având aceeași origine și limbă, omul politic independentist susținea, în vădită opoziție cu doctrinarii regimului dualist, că Ungaria ca stat național unitar nu exista de fapt: „Există – afirma el în pamfletul său despre naționalitate – națiunea maghiară, adică totalitatea oamenilor care au aceeași origine maghiară, care vorbesc ungurește și care au aceleași sentimente familiale unii față de alții. În acest sens, există pe teritoriul patriei maghiare și națiunea slovacă, sârbă, croată și română”⁷.

Mocsáry afirma deopotrivă cu toți ceilalți exponenți ai nobilimii liberale superioritatea etniei maghiare și cerea celorlalte etnii să se resemneze în fața acestei situații, pe care o considera firească, și să țină seama, înainte de orice interese particulare, de interesele majore ale țării căreia îi aparțineau⁸.

Delimitându-se față de apărătorii ideii de stat național unitar maghiar, Mocsáry demonstra că existența pe teritoriul statului ungar a mai multor națiuni nu trebuia privită drept o nenorocire pentru soarta maghiarimii. Asigurarea rolului de hegemon al națiunii maghiare nu presupunea ca celelalte etnii să renunțe la naționalitatea lor. În opinia sa, afirmarea națiunii maghiare n-ar fi trebuit să ducă la conflicte cu celelalte etnii ale Ungariei, aflate și ele în plin proces de emancipare. Faptul că s-a ajuns la contradicții violente încă înainte de 1848 se datora nu amenințării panslavismului, pangermanismului sau panromânismului, cum susțineau doctrinarii statului dualist, ci votării de către dieta nobiliară, între anii 1770 și 1848, a numeroase legi, în scopul vădit de a asimila etniile nemaghiare: „Se întvedea din felul cum procedam – releva omul politic independentist – dorința, convingerea că prin orice mijloc trebuie să extindem maghiarimea și trebuie să tindem ca, înlocuind treptat toate celelalte limbi și naționalități, totul să devină maghiar în Ungaria. Or, una este a dezvolta o limbă și alta este a o răspândi, impunând-o celor care aveau altă limbă”⁹. Mocsáry atrăgea atenția opiniei publice asupra consecințelor grave ale atitudinii intolerante a cercurilor guvernante. Națiunea maghiară – avertiza liderul independentist – nu era în stare să lupte în același timp și împotriva Austriei, și împotriva naționalităților, fără să pună în pericol însăși existența statului ungar.

Sub influența ideilor lui Kossuth Lajos, Mocsáry susținea că unirea popoarelor într-o *confederație dunăreană* ar fi fost cea mai potrivită cale de emancipare a națiunii maghiare și a celorlalte națiuni, aflate sub dominație habsburgică¹⁰. Asemenea șefului emigrației maghiare, și Mocsáry era convins că în acest cadru va fi asigurat cel mai bine rolul de hegemon al națiunii maghiare în centrul și sud-estul Europei. Pe de altă parte, omul politic independentist și-a dat seama că prin eșuarea proiectelor privind organizarea unei insurecții antihabsburgice cu ajutorul puterilor occidentale și datorită încheierii pactului dualist austro-ungar în 1867, o astfel de soluție a devenit iluzorie. Însuși Kossuth Lajos va abandona proiectul confederației dunărene, elaborat de el în mai multe variante, în anii '50-60 ai secolului XIX, și va îndemna opoziția independentistă să găsească alte modalități de luptă împotriva stăpânirii habsburgice.

În viziunea lui Mocsáry Lajos, în condițiile regimului dualist, numai reconcilierea cu naționalitățile putea asigura întărirea poziției statului ungar față de Austria. Liderul maghiar acredita ideea potrivit căreia atracția și interesul naționalităților față de frații lor de sânge de dincolo de granițele Ungariei nu numai că nu trebuiau condam-

nate și împiedicate ci, dimpotrivă, încurajate¹¹. Dacă vor fi asigurate pentru naționalități condiții optime de afirmare – releva el –, ele se vor simți sincer legate de țara în care se aflau și astfel va crește și influența Ungariei în această parte a continentului¹².

Tezele și opiniile formulate de Mocsáry vor căpăta o importanță excepțională în ultimele două decenii ale secolului trecut, când se impune ca linie directoare a politicii guvernamentale naționalismul intolerant¹³. În condițiile în care și opinia publică maghiară susținea o asemenea orientare, Mocsáry argumenta că singura modalitate de a câștiga etniile nemaghiare pentru interesele supreme ale statului ungar era respectarea cu strictete a *legii naționalităților din 1868* (legea XLIV), deși era conștient de faptul că ar fi fost nevoie de concesiuni mult mai mari decât cele prevăzute în această lege pentru satisfacerea dezideratelor etniilor nemaghiare. În februarie 1868, când se dezbătea proiectul legii XLIV în parlamentul de la Pesta, Mocsáry a respins propunerile făcute de *Comisia Centrală*, susținute de majoritatea deputaților. El reproșa membrilor *Comisiei* că nu cunoșteau bine problema națională din Ungaria. Astfel explica liderul independentist de ce nu se prevedeau în proiect modalitățile sprijinirii de către stat a școlilor confesionale și a organizării învățământului superior în limbile naționalităților¹⁴. Cea mai gravă lacună a proiectului majorității era – în opinia sa – „extinderea exagerată a sferei de folosire a limbii oficiale a statului”¹⁵. El s-a pronunțat împotriva legiferării unei singure națiuni politice în Ungaria, paragraf introdus în proiectul de lege la propunerea lui Deák Ferenc.

În consens cu deputații naționalităților, el cerea ca în așa-numita națiune politică să fie incluse, pe lângă națiunea maghiară, și celelalte națiuni ale Ungariei: română, slovacă, sârbă, croată și germană.

Mocsáry și-a exprimat rezervele și față de *proiectul minorității parlamentare*, care prevedea, pe lângă recunoașterea celor șase națiuni politice, și delimitarea teritoriilor administrative, pe baza principiului naționalităților. Ca și Eötvös József, teoretician al statului dualist, și Mocsáry susținea că o asemenea delimitare ar fi fost imposibilă, din cauza amestecului exagerat de mare al etniilor de pe teritoriul statului ungar. Liderul maghiar și-a exprimat temerea că aplicarea principiului etno-lingvistic la rearondarea comitatelor ar fi dus la subminarea hegemoniei maghiare, indisponibilă – în opinia sa – pentru organizarea statului pe baze moderne¹⁶.

Mocsáry reproșa cercurilor guvernamentale că, pe de o parte, prezentau opiniei publice europene legea naționalităților din 1868, votată fără să se fi ținut seama de obiectiile opoziției, drept un model democratic de rezolvare a problemei naționale în condițiile specifice ale Europei centrale și, pe de altă parte, ele împiedicau, prin toate mijloacele puterii, aplicarea prevederilor sale referitoare la dreptul de folosire a limbilor naționale în administrație, justiție, în școli și în biserici.

Pe parcursul mai multor decenii care au urmat pactului dualist, liderul independentist va dezvălui în studiile, pamfletele și în cuvântările sale că numeroase legi, votate de parlamentul budapestan, urmăreau de fapt transformarea Ungariei poliglote într-un stat național unitar prin contopirea tuturor etniilor în așa-numita națiune politică maghiară. Astfel, în *primăvara anului 1879*, la discutarea în Camera Deputaților a *Proiectului de lege școlară, elaborat de Trefort Agoston, ministrul învățământului*, Mocsáry a fost singurul lider al opoziției independentiste care a condamnat introducerea obligatorie a studierii limbii maghiare în școlile elementare ale naționalităților. În consens cu deputații acestora, fruntașul independentist

atrăgea atenția asupra faptului că măsura preconizată însemna o gravă încălcare a autonomiei culturale. Prin obligarea tuturor cetățenilor de altă etnie, care reprezentau majoritatea locuitorilor țării, la însușirea limbii maghiare, legea Trefort – releva Mocsáry – tindea să anuleze prevederile legii XLIV referitoare la folosirea limbilor materne în organele locale ale puterii și în școlile confesionale. În vădită opoziție cu membrii partidului său, Mocsáry recunoștea că era „foarte firesc” ca etniile nemaghiare să „nu vadă în această strădanie decât atacarea propriei lor ființe”¹⁷. Deputatul Madarász József a ținut să declare în fața parlamentului că ideile exprimate de Mocsáry nu erau împărtășite de opoziția independentistă, ele reprezentând, în exclusivitate, opiniile personale ale liderului partidului¹⁸. Oficiosul independentist „Egyetértés” (nr. 119 din mai 1879) condamna atitudinea lui Mocsáry ca fiind eronată și dăunătoare intereselor naționale maghiare. Cu totul alta a fost reacția naționalităților. Astfel, revista „Familia” a publicat pe prima sa pagină (nr. 34 din 1879) o amplă prezentare a vieții și opiniilor lui Mocsáry în problema națională, împreună cu un portret al liderului maghiar. Se exprima regretul că doar Mocsáry „s-a putut ridica deasupra atitudinii intolerante și șovine a compatrioților săi”. Se apreciau eforturile depuse de el, ca președinte al Partidului Independentist, pentru apărarea drepturilor cetățenilor de altă naționalitate: „Mocsáry Lajos – se afirma în articol – a protestat de câte ori a constatat că libertățile constituționale erau violate de legile ticluite în cursul deceniilor de către maghiarii șovini sau atunci când vedea comportamentul ostil față de naționalitățile țării și nu a lăsat să-i scape nici un prilej pentru a veni în ajutorul celor care cădeau victima nedreptăților”¹⁹.

Consecvența cu care Mocsáry apăra cauza naționalităților a dus în cele din urmă la izolarea sa definitivă în sânul Partidului Independentist. Ruptura cu liderii acestuia va deveni inevitabilă la începutul anilor '80, în pofida succesului electoral al opoziției independentiste, datorat, în primul rând, străduințelor lui Mocsáry de a extinde organizațiile partidului său și de a-i mări influența asupra electoratului.

Grupările lui Irányi-Madarász și Ugron-Bartha așteptau doar momentul oportun pentru a-l îndepărta pe Mocsáry de la președinția partidului. Prilejul s-a ivit în martie 1883, când omul politic independentist s-a ridicat în parlament împotriva votării celui de al doilea proiect de lege școlară, elaborat de același Trefort, potrivit căruia studierea limbii și literaturii maghiare devenea obligatorie și în școlile medii confesionale.

La consfătuirea Partidului Independentist, din toamna anului 1884, dezavuat de marea majoritate a membrilor, Mocsáry va demisiona. Alegerea în locul său a lui Irányi Dániel, ca președinte, va marca victoria curentului naționalist-exclusivist în partid, care se va intitula, de atunci înainte, Partidul Independentist-48-tist²⁰.

Rămânând în rândurile partidului, Mocsáry va condamna cu aceeași consecvență noile măsuri de maghiarizare forțată, atrăgând atenția compatrioților săi că a declara război majorității populației țării, în numele constituirii națiunii politice maghiare, va duce inevitabil la slăbirea rezistenței Ungariei în fața expansionismului habsburgic. De aceea, el s-a împotrivit cu înverșunare înființării a sute de asociații culturale maghiare, în cursul deceniului al optulea, cu sprijinul statului, mai ales pe teritoriile locuite de naționalități, cum erau *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* (FEMKE, Asociația Culturală Maghiară din Ungaria Superioară) și *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* (EMKE, Asociația Culturală Maghiară din Părțile Transilvaniei). În pamfletul său *A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés*

(Asociațiile culturale și problema națională), publicat la Budapesta, în 1886, sub pseudonimul X. Y., fruntașul independentist demonstra că aceste asociații nu aveau un program cultural propriu-zis, pentru că ele își propuneau ca prin toate acțiunile lor „să maghiarizeze cu orice preț și indiferent cum”²¹. După Mocsáry, folosirea de către asociațiile culturale, înainte de toate, a școlii pentru trezirea dragostei celorlalte etnii față de patria maghiară nu putea da nici un rezultat, atât timp cât cercurile guvernamentale promovau o politică discriminatorie²². Liderul maghiar argumenta că naționalitățile își vor dovedi atașamentul față de patrie numai dacă se vor simți în Ungaria „ca la ele acasă” și numai dacă statul le va garanta „libertatea și bunăstarea”. De aceea, omul politic independentist găsea inutilă înființarea de noi școli maghiare de către asociațiile culturale²³.

Cu prilejul dezbaterii în parlament a bugetului pe 1886, Mocsáry s-a ridicat din nou împotriva „șovinismului cultural” al guvernanților, care recunoșteau deschis necesitatea punerii întregului aparat de stat în slujba extinderii etniei maghiare. Mocsáry reproșa Partidului Independentist că, în loc să constituie principala frână în calea naționalismului intolerant, se situa în fruntea propovăduitorilor săi²⁴. Acuzațiile formulate de liderul maghiar la adresa politicii șovine, în cuvântul rostit în parlament pe 15 februarie 1887, se vor solda cu excluderea sa din rândurile Partidului Independentist-48-tist. Avertismentul lui Mocsáry a fost considerat drept trădare a idealurilor partidului. „Privesc cu profundă îngrijorare politica pe care o promovează guvernul și, în general, statul și societatea maghiară în problema națională – spunea el. Constat acestea cu atât mai multă strângere de inimă, cu cât se vor abate timpuri grele asupra patriei noastre /.../ Nu putem fi într-o alianță constantă și sigură fie cu Serbia, fie cu România dacă nu vom reuși să inaugurăm aici, înăuntrul, o politică națională care să satisfacă aspirațiile juste și îndreptățite nu ale exaltaților, ci ale grosului românilor și sârbilor de la noi /.../ O politică națională corectă /.../ acesta este prețul prieteniei și buneii noastre alianțe cu românii și cu sârbii”²⁵.

Mocsáry se va adresa într-o scrisoare deschisă alegătorilor săi din Kiskunhalas²⁶, explicând că de fapt nu tezele și aspirațiile sale veneau în contradicție cu programul Partidului Independentist, ci poziția liderilor acestuia, stăpâniți de șovinism. Reafirmând convingerea că dezideratele îndreptățite ale celorlalte etnii nu puteau fi confundate cu manifestările antistatale, Mocsáry demonstra că atitudinea șovină a liderilor independentiști submina de fapt temeliele statului și, în consecință, ei puteau fi acuzați de abandonarea principiilor pe care era clădit partidul. Reprezentanții mișcărilor naționale din monarhie i-au luat și de această dată apărarea. O delegație a românilor din Transilvania i-a înmănat (pe 20 aprilie 1886) un album omagial, purtând semnătura a peste 1200 de intelectuali, în semn de recunoștință pentru curajul cu care lua apărarea naționalităților²⁷. Alte grupuri de intelectuali sași, români și slovaci se solidarizau în public cu străduința sa de a dezvălui adevăratul sens al politicii oficiale²⁸.

În 1888, românii din circumscripția electorală Caransebeș l-au ales deputatul lor parlamentar, dejucând astfel intenția guvernanților de a-l îndepărta de la dezbaterile forului legislativ suprem. Încă înaintea alegerii sale, conducerea locală a Partidului Național Român, într-o scrisoare oficială adresată liderului maghiar, atrăgea atenția asupra faptului că nu se dorea ca Mocsáry să-și modifice acele puncte de vedere care nu concordau cu programul politic românesc și nici ca P.N.R. să renun-

țe la vreuna din revendicările sale²⁹. Se cerea ca Mocsáry să devină purtătorul de cuvânt al alegătorilor români și să exprime în parlament protestul acestora împotriva curentului dominant naționalist-intolerant.

În răspunsul său, Mocsáry recunoștea că, în condițiile sistemului electoral anacronic, reprezentarea majorității populației era iluzorie și că deținerea monopolului puterii de către o minoritate aristocratică, pro-austriacă, submina independența statului ungar³⁰. Apărătorul principiilor independentiste considera lipsită de teamei acuzația venită din partea adversarilor săi politici că „prin acceptarea mandatului ar fi trecut de partea adepților daco-românismului“, adică de partea acelor care doreau destrămarea Ungariei³¹. Mocsáry demonstra, dimpotrivă, că schimbarea politicii oficiale în direcția indicată de el ar fi dus, în ultimă instanță, la atenuarea divergențelor privind acele prevederi programatice românești care veneau în contradicție cu integritatea statului ungar. (De pildă, revendicarea statutului de autonomie constituțională a Transilvaniei.)

În timpul mandatului său, între 1888 și 1891, Mocsáry va aduce din nou în centrul atenției problema națională. Intervenția sa cu prilejul discutării *legii grădinițelor*, în ianuarie 1891, prin care toți preșcolarii erau obligați să frecventeze grădinițele de stat maghiare, va stârni o adevărată furtună în rândurile deputaților. Scopul urmărit – releva el – nu era de fapt nevoia de supraveghere sau reducerea mortalității infantile – așa cum afirma Csáky Albin, ministrul învățământului, în expunerea de motive a legii, ci, înainte de toate, înfăptuirea „unității lingvistice“, irealizabilă în Ungaria poliglotă³². În opinia sa, nu putea fi susținut nici punctul de vedere apărut de deputatul independentist Czirer Ákos, potrivit căruia proiectul în discuție urmărea „crearea condițiilor mai potrivite pentru însușirea de către naționalități a limbii statului“. Statul nu era îndreptățit – după Mocsáry – să-i oblige pe toți cetățenii săi să învețe limba maghiară. De altfel – observa el –, nici nu era nevoie de o asemenea strădanie, întrucât cei care doreau să devină liber-profesioniști, industriași, negustori etc. aveau condiții asigurate pentru însușirea limbii maghiare; în ceea ce privea majoritatea cetățenilor de altă etnie care locuiau la țară, chiar obligați să învețe limba statului în grădinițele și în clasele elementare aveau s-o uite curând, pentru că urmau să-și petreacă restul vieții în mediul lor național. Potrivit cu prevederile legii naționalităților – afirma Mocsáry –, statul avea obligația să organizeze administrația și justiția în așa fel, încât cetățenii de altă etnie „să-și poată căuta dreptatea în limba proprie“, până la acea limită până la care aceasta „nu perturbă desfășurarea normală a treburilor publice“³³. În concepția lui Mocsáry, aspirațiile naționale nu puteau fi satisfăcute decât prin democratizarea aparatului de stat și prin întărirea autonomiei organelor locale ale puterii³⁴. Acest punct de vedere a fost susținut de liderul independentist la dezbaterile în parlament a legii administrației din 1891. În condițiile unei conduceri supracentralizate – releva Mocsáry –, reforma administrației trebuia să ducă la consolidarea comitatelor, considerate de el ca adevărate bastioane ale independenței Ungariei. Liderul maghiar respingea acuzația teoreticienilor statului dualist, în frunte cu Grünwald Béla, potrivit căreia lărgirea autonomiei comitatense ar fi dus la intensificarea tendințelor separatiste ale naționalităților. Mocsáry demonstra că aceste tendințe nu puteau fi înlăturate decât dacă se vor crea condiții pentru folosirea neîngrădită a limbilor naționale în viața publică și numai dacă în locul funcționarilor numiți vor fi aleși, pe baza votului universal, funcționari cunoscători ai limbii majorității³⁵.

La expirarea mandatului său, dezavuat de foștii săi tovarăși de idei și prieteni apropiați, supranumit și „corbul alb“ al parlamentului budapestan, Mocsáry își exprima convingerea, în darea de seamă către alegătorii săi din Caransebeș, că exemplul său de colaborare cu națiunea română, în pofida unor deosebiri de vederi în probleme programatice, nu va rămâne fără urmări³⁶.

Retras din viața publică activă, Mocsáry va dezvălui, în repetate rânduri, în articolele și pamfletele sale, că Partidul Independentist, devenit principalul partid de guvernământ între anii 1906 și 1910, a promovat în realitate o politică mult mai conservatoare și mai intolerantă față de majoritatea nemaghiară decât guvernările liberale anterioare. Reînnoirea pactului cu Austria, în 1909, prin care se renunța la revendicarea teritoriului vamal independent și la armata națională proprie, reprezenta – în viziunea sa – compromiterea definitivă a programului independentist. Solicitat, în 1910, să se situeze în fruntea unei dizidențe, domnice să refacă partidul pe baza vechilor principii democratice, Mocsáry a refuzat oferta, preferând să rămână în expectativă. În eventualitatea în care s-ar fi ajuns la reformarea partidului, omul politic maghiar considera că programul acestuia trebuia să cuprindă două obiective fundamentale: denunțarea pactului cu Austria și schimbarea atitudinii față de naționalități. Fără reconcilierea națiunii maghiare cu celelalte etnii ale Ungariei, un partid independentist n-ar fi avut nici un rost³⁷.

Neîncrederea lui Mocsáry într-o asemenea reorientare a politicii independentiste a fost pe deplin justificată. Teama de schimbări mai adânci, dar îndeosebi atitudinea intolerantă față de naționalitățile nemaghiare au făcut imposibilă constituirea unui puternic partid independentist până la destrămarea monarhiei, în pofida străduințelor unor lideri ca Justh Gyula sau Károlyi Mihály. Însuși Mocsáry se va îndrepta în ultimii ani de viață spre gruparea radicalilor burghezo-democrați, în frunte cu Jászi Oszkár, care vor prelua și vor dezvolta multe din soluțiile sugerate de liderul maghiar în problema națională.

Putem așadar conchide că, datorită tezelor și opiniilor formulate și apărute de Mocsáry în cursul celor peste patru decenii de regim dualist, el trebuie considerat drept cel mai fidel continuator al tradițiilor liberale și democratice în sânul curentului independentist. Însă, ca exponent al nobilimii liberale, nici Mocsáry nu s-a putut debarasa de ideile hegemoniste, împărtășite de toți liderii politici maghiari cu care era contemporan. De aceea, nu putea avea nici o șansă de izbândă încercarea sa de a concilia hegemonismul maghiar, apărător al integrității „Ungariei istorice“, cu dezideratele naționalităților, care tindeau, ca urmare a emancipării lor politice și culturale, la autogovernare și, în perspectivă, la constituirea de state naționale independente. Încrederea nutrită de Mocsáry în capacitatea nobilimii reformatoare de a transforma comitatele în adevărate cadre constituționale moderne pentru satisfacerea revendicărilor naționale reflectă neputința omului politic independentist de a recunoaște dreptul la autodeterminare al celorlalte popoare din Ungaria epocii dualiste.

Dar dezvăluirea caracterului șovin al politicii oficiale, avertizarea opiniei publice europene asupra pericolului pe care îl reprezenta pentru pacea continentului asimilarea forțată a majorităților nemaghiare atestă în schimb actualitatea convingerilor sale în problema națională și îl situează, fără îndoială, pe Mocsáry Lajos printre personalitățile cu vederi larg democratice ale epocii sale.

Note

1. Studii mai importante elaborate de Mocsáry Lajos: **A magyar társas élet** (Viața socială maghiară), Pesta, 1858; **Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában** (Program în problema națională și a naționalităților), Pesta, 1860; **Régi magyar nemes. Észrevételek Grünwald Béla a „Régi Magyarország” c. munkájára** (Vechi nobil maghiar. Observații privitoare la lucrarea lui Grünwald Béla „Vechea Ungarie”), Budapesta, 1889; **Az állami közigazgatás** (Administrația de stat), Budapesta, 1890; **A közözügyi rendszer zárszámadása** (Bilanțul regimului dualist), Budapesta, 1902; Pamflete și alte scrieri ocazionale: X. Y.: **A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés** (Asociațiile culturale maghiare și problema națională), Budapesta, 1886; **Néhány szó a nemzetiségi kérdésről** (Câteva cuvinte despre problema națională), Budapesta, 1886; **Egy baloldali program** (Un program de stânga), Pesta, 1869; **A reform párt** (Partidul reformist), Pesta, 1873; **A függetlenségi párt** (Partidul independentist), Budapesta, 1890; **Miként foglaljon állást a függetlenségi és a 48-as párt a köztünk és Ausztria közt fennforgó kérdések újabb tárgyalása alkalmából** (Ce poziție să ocupe Partidul Independentist-48-tist cu ocazia noilor tratative în problemele ivite între Austria și Ungaria), Budapesta, 1898; **A válság. Vezényszópolitika. Nemzetiségi kérdés** (Criza. Politică de dictat. Problema națională), Budapesta, 1905; **A függetlenségi párt** (Partidul Independentist), lucrare deosebită de cea din 1890, Budapesta, 1906.
2. Kemény G. Gábor, **Mocsáry Lajos válogatott írásai** (Mocsáry Lajos. Scrieri alese de Kemény G. Gábor), Budapesta, 1958; În 1972 a apărut la București, la Editura Politică, o antologie de texte din opera lui Mocsáry Lajos, precedată de o scurtă prezentare a activității liderului independentist și semnată de același Kemény G. Gábor. În 1967, istoricul maghiar Tóth Ede îi consacră un studiu mai amplu privind viața și debutul său politic (Tóth Ede, **Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetek. 1826-1874**), Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1967. În legătură cu rolul atribuit de Mocsáry instituției comitatelor în soluționarea problemei naționale în Ungaria din epoca dualismului, vezi Baka András, **Eötvös Józseftől Jászi Oszkár-ig** (de la Eötvös József la Jászi Oszkár), Közigazgatási és jogi könyvkiadó, Budapesta, 1990, p. 138-166.
3. Mocsáry Lajos, **A közözügyi rendszer zárszámadása** (Bilanțul regimului dualist), **Ed. cit.**, p. 18-20.
4. **Idem**, p. 29, 43-48.
5. **Idem**, p. 52, 55, 75.
6. Mocsáry Lajos, **Nemzetiség** (Naționalitate), Pesta 1858, p. 44-45.
7. **Idem**, p. 42.
8. **Idem**, p. 57.
9. **Idem**, p. 177-178..
10. Mocsáry Lajos, **Néhány szó a nemzetiségi kérdésről** (Câteva cuvinte despre problema națională), **ed. cit.**, p. 66-71.
11. **Idem**, p. 65-66.
12. **Idem**, p. 65.
13. Cf. Kemény G. Gábor, **A népek szabadságáért** (Pentru libertatea popoarelor), Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1972, p. 30-31.

14. Mocsáry Lajos, **Válogatott írásai** (Scrieri alese), **ed. cit.** p. 369-370.
15. **Idem**, p. 369.
16. Cf. Mocsáry Lajos, **A nemzetiségi kérdés** (Problema națională), în „A Hon”, nr. 260 din 11 noiembrie 1868.
17. Mocsáry Lajos, **Válogatott írásai**, **ed. cit.**, p. 603.
18. **Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában**; I. Köt.; összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta: Kemény G. Gábor (Documente referitoare la problema națională în Ungaria din epoca dualismului); vol. I.; selectate și adnotate de Kemény G. Gábor; Tankönyvkiadó, Budapest, 1951, p. 604.
19. Mocsáry Lajos, **Válogatott írásai**, **ed. cit.**, p. 634-635.
20. **Idem**, p. 53-56.
21. X. Y. /Mocsáry Lajos/; **A közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés** (Asociațiile culturale și problema națională), **ed. cit.** p. 6.
22. **Idem**, p. 3-5
23. **Idem**, p. 7.
24. Cf. **Képviseelőházi Napló** (Jurnalul Camerei Deputaților), 1884-1887, IX, p. 33-34.
25. **Képviseelőházi Napló**, 1884-1887, XV, p. 210-214.
26. **Mocsáry Lajos nyílt levele Halas város választó polgáraihoz**, în „Egyetértés”, nr. 52 din 22 febr. 1887. (Scrisoarea deschisă a lui Mocsáry Lajos către cetățenii alegători din orașul Halas)
27. „Luminătoriu”, nr. 29 din 21 aprilie 1886.
28. „Századok”, 1950, p. 495-496.
29. Cf. **Iratok**... vol. I. **ed. cit.** p. 758.
30. Cf. Mocsáry Lajos, **Válogatott írásai**, **ed. cit.**, p. 532-533.
31. „Kolozsvár”, nr. 121 din 28 mai 1888; „Budapesti Hírlap”, nr. 147 din 28 mai 1888.
32. **Képviseelőházi Napló**, 1887-1892, XXI, p. 235-239.
33. **Idem**.
34. Tezele și opiniile lui Mocsáry Lajos privind reforma aparatului de stat au fost expuse pe larg în lucrarea sa **Az állami közigazgatás** (Administrația de stat), publicată la Budapesta, în 1890. Omul politic independentist credea posibilă o soluție specific maghiară a modernizării administrației prin menținerea instituției comitatelor. El a respins, pe de o parte, concepția centraliștilor, în frunte cu Grünwald Béla, care presupunea extinderea puterii centrale în detrimentul autonomiilor locale și, pe de altă parte, tributur viziunii sale hegemoniste, se împotriva rearendării comitatelor potrivit cu principiul naționalităților.
35. **Képviseelőházi Napló**, 1887-1892, XXIII, p. 273, 276, 281-297.
36. „Egyetértés”, nr. 3 din 3 ian. 1892.
37. Cf. **Scrisoarea lui Mocsáry Lajos către Mezei Ernő** din 18 nov. 1907, în vol. Mocsáry Lajos, **Válogatott írásai**, **ed. cit.**, p. 581.